

La reestructuració del sistema de conjuncions causals durant l'edat moderna*

Manuel Pérez Saldanya
Universitat de València

1. Introducció

Dins el conjunt d'oracions subordinades, les causals són juntament amb les concessives les que mostren una major varietat de subordinants i una certa tendència a la seva renovació cíclica. En el cas de les construccions causals, aquesta diversitat cal relacionar-la, sens dubte, amb la variada tipologia sintàctica, semàntica i pragmàtica que presenten aquestes construccions (Baños 2011; Cuenca 1991, 2017; Goethals 2002, 2010; Pérez Saldanya 2015; Santos Río; Sweetser). I és que, tot i la seva aparent senzillesa i uniformitat, les construccions causals poden ocupar diferents posicions sintàctiques dins l'oració composta. A més, atenent a criteris semàntics i pragmàtics, poden expressar motius o raons, però també poden introduir explicacions que justifiquen el que s'indica en l'oració principal, la manera com s'indica o el tipus d'acte de parla que s'hi realitza. I, finalment, tenint en compte criteris informatius, poden tenir un caràcter remàtic o bé temàtic o pressuposat.

Totes les conjuncions causals catalanes que es documenten durant l'edat moderna es troben també en el català medieval. Però no totes presenten la mateixa freqüència d'ús ni la mateixa funció i són diversos els nexes medievals que no es mantenen en l'edat moderna o que es troben ja en clara decadència a principi d'aquest període. El canvi que es constata no té a veure, per tant, amb la formació de nous nexes sinó fonamentalment amb la reducció del ventall de possibilitats que existien en el català antic.

L'objectiu d'aquest treball consisteix a delimitar els canvis que es produïren en el sistema de conjuncions causals durant l'edat moderna i a caracteritzar la funció i l'evolució, si n'hi ha, de les conjuncions que s'hi documenten. Per realitzar el treball, hem partit del Corpus Informatitzat de la Gramàtica del Català Modern (CIGCMod) i d'un subcorpus de textos extrets del corpus anterior, a partir del qual hem realitzat el l'anàlisi quantitativa. El subcorpus té en compte criteris diacrònics, diatòpics i textuals. Pel que fa al criteri diacrònic, s'hi han inclòs textos del segle XVI al XVIII, classificats en períodes de mig segle. Per contrastar millor els canvis produïts de l'edat mitjana a la moderna, també s'hi han inclòs obres de la segona meitat del XV.¹ Per a cada període de cinquanta anys, a més, s'ha analitzat un mínim de quatre textos. La majoria pertanyen al català central, però en cada període n'hi ha almenys un de valencià, i en algun cas d'altres parlars. A causa de les limitacions textuals del període analitzat i de la necessitat de partir d'obres d'una certa extensió, la major part de textos provenen de cròniques o dietaris. En la mesura que ha estat possible, també s'han tingut en compte textos literaris, historiogràfics, religiosos o administratius. En general, hem analitzat el conjunt de cada obra, però només una part si l'obra tenia una gran extensió.² En el quadre 1, es recullen les obres utilitzades com a

---

*Aquest estudi ha estat elaborat dins el marc del projecte d'investigació "Continuación de la Gramática del Catalán Moderno (1601-1833)", referència FFI2015-69694-P, finançat pel Ministerio de Economía y Competitividad. Agraïxo a Jordi Antolí i a Joan Soler l'ajuda que m'han ofert per obtenir dades dels corpus textuals informatitzats CIGCMod i CTILC, respectivament, i a Maria Josep Cuenca i Gemma Rigau, pel valuós comentari que m'han fet sobre diversos aspectes.

¹ Les dades quantitatives relatives a la segona meitat del segle XV i a la primera del segle XVI s'han extret de Pérez Saldanya & Pineda.

² És el cas del *Tirant*, del qual s'han analitzat els primers cent capítols, i dels *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, dels quals s'han analitzat les pàgines 1-1140 (vol. 8) i 1031-1330 (vol. 10).

subcorpus i s'inclou informació relacionada amb el gènere textual i el nombre aproximat de mots de cada obra fitxada. La referència bibliogràfica completa d'aquestes obres es dona en l'apartat de les obres del corpus (§ 9).

Quadre 1. Obres del corpus

Segle	Obra	Tipus de text	Mots
xvb	<i>València</i>	text jurídic o administratiu	45.025
	Tomic, <i>Històries</i>	text històric	72.734
	Martonell, <i>Tirant</i>	text literari	207.328
	<i>Solemnitats</i>	crònica o dietari	57.144
xvIa	<i>Spill</i>	text religiós o moral	46.708
	<i>Antiquitats</i>	crònica o dietari	50592
	Moner, <i>Obres</i>	text literari	9.606
	Ponç, <i>Grandeses</i>	text històric	40.725
	Beuter, <i>Història</i>	text històric	78.435
	<i>Processos</i>	text jurídic o administratiu	12.067
	<i>Solemnitats</i>	crònica o dietari	36.275
xvIb	Perot, <i>Memòries</i>	crònica o dietari	22.301
	Despalau, <i>Diari</i>	crònica o dietari	32.201
	Saonomina, <i>Memòries</i>	crònica o dietari	29.755
	Despuig, <i>Col·loquis</i>	text literari	51.559
	<i>Montsó</i>	text jurídic o administratiu	402.523
xvIIa	Gil, <i>Geografia</i>	text històric	64.285
	Pujades, <i>Dietari</i>	crònica o dietari	56.955
	Porcar, <i>Coses</i>	crònica o dietari	292.484
	<i>Bruixes</i>	text jurídic o administratiu	27.549
xvIIb	<i>Generalitat de Catalunya VIII</i>	crònica o dietari	1.361.121
	Aierdi, <i>Dietari</i>	crònica o dietari	145.868
	Albalat	text jurídic o administratiu	10.695
	Avellà, <i>Memòries</i>	crònica o dietari	11.322
xvIIIIa	<i>Generalitat de Catalunya X</i>	crònica o dietari	252.364
	Gelat, <i>Llibre</i>	crònica o dietari	14.795
	Mas, <i>Relació</i>	crònica o dietari	17.155
	<i>Succinta memòria</i>	crònica o dietari	33.384
	Soler, <i>Dietari</i>	crònica o dietari	42.387
	Vila, <i>Amor</i>	crònica o dietari	22.855
	Tomàs, <i>Caterina</i>	text religiós o moral	31.941
xvIIIIb	Esplugues, <i>Memòries</i>	crònica o dietari	66.837
	Ramis, <i>Lucrecia</i>	text literari	11.150
	Casanovas, <i>Memòries</i>	crònica o dietari	34.371
	Màrtir, <i>Llibre</i>	crònica o dietari	20.043
	Maldà, <i>Calaix</i>	crònica o dietari	64.063

A més d'aquesta introducció, el treball consta de deu apartats. En § 2 caracteritzem breument les construccions causals i les classifiquem atenent a criteris sintàctics, semàntics i pragmàtics, i informatius. En §§ 3-8 delimitem les característiques i l'evolució dels principals nexes causals. En primer lloc, s'analitzen els nexes formats per la preposició *per* (§ 3); tot seguit, les conjuncions *car* (§ 4) i *que* (§ 5); a continuació, els nexes d'origen temporal (§ 6), i, finalment, la conjunció *com* (§ 7). El treball es tanca amb els apartats dedicats a les conclusions (§ 8), les obres del corpus (§ 9) i la bibliografia (§ 10).

2. Les classes de construccions causals

Des d'un punt de vista sintàctic, les subordinades causals poden ser internes o externes (Baños 2011, 199-200; Galán, 3603-3612; García, 13-16; IEC, 112-113; Pérez Saldanya 2015). Les internes funcionen com a circumstancials i s'adjunten al predicat de l'oració principal. Semànticament, expressen causes fortes o reals i, segons el predicat a què s'adjunten, poden indicar el motiu pel qual es realitza una acció, com en (1a), o la raó d'un determinat estat de coses, com en (1b).

- (1) a. En això no y cal gens duptar; mas reüse-u yo *perquè* és matèria llarga (Despuig, *Col·loquis*: 153)
- b. lo quint Riu dit Noguera Ribagorsana y te aquest nom *per que* passa per Ribagorsa (Gil, *Geografia*: 187)

Pel fet de ser adjunts circumstancials, les causals internes poden utilitzar-se com a respostes a preguntes parcials amb *per què* (2a), poden ser el focus de la negació (2b) i aparèixer com a segon terme d'una coordinada adversativa excoent (2c), i poden emprar-se en construccions equacionals amb el verb *ser* (2d).³

- (2) a. Don Pedro: ¿Per què?
Fàbio: *Perquè* féu en la conquesta de aquell regne en servey del rey que·l conquesta (Despuig, *Col·loqui*: 98)
- b. Yo no u dich *perquè* los militars no fassen entrada ni eixida, mas dich·ho per lo que allargaren massa la ploma en lo demanar y per provar que la boca los fonch mesura. (Despuig, *Col·loqui*: 124)
- c. El racional que veu la carta lo inpedí, no per lo motiu de ella, sinó *perquè* el pare de dit Prats havia anat alguns anys per València en cos, carregat al coll en molts fardos de llens y daval lo bras una capsa de randes (Aierdi, *Dietari*: 395)
- d. la causa de axò era *perquè* ell y lo dit Marcadé s'o partian (Casanovas, *Memòries*: 72)

Les causals externes, en canvi, funcionen com a adjunts oracionals i se situen en la perifèria esquerra (3a) o en la dreta (3b) de l'oració principal, o, més rarament, en posició parentètica (3c).

- (3) a. Y *perquè* plogué aquells dies molt no se li féu entrada. (Porcar, *Coses*: 43v)
- b. Y morí fora del convent, *perquè* morí en casa de son chermà. (Aierdi, *Dietari*: 277)
- c. Permetent nostre Senyor *puy*s desamparaven la clausura, que·ls vinguessen treballs en abundancia. (Gil, *Geografia*: 300)

Semànticament, les causals externes són explicatives i contenen una informació que justifica: *a*) el contingut de l'oració principal o d'algun dels seus constituents, *b*) el valor epistèmic de l'oració principal, o *c*) l'acte de parla que el parlant hi realitza. La causal de (4a), per exemple, és una causal de contingut, perquè explica el contingut

³ Per a una anàlisi més detallada de les propietats de les causals internes, vg. Cuenca (1991, 143-146), Goethals (2010) i Pérez Saldanya (2015, 14-16), entre d'altres.

proposicional de l'oració principal; la de (4b), una causal epistèmica, perquè explica la deducció que duu el parlant a asseverar el que s'indica en l'oració principal ('no pot haver passat molt de temps'), i la de (4c), una causal d'acte de parla, perquè explica l'ordre o el suggeriment que realitza el parlant mitjançant l'oració principal amb el verb en imperatiu.⁴

- (4) a. Però fonch nostre Senyor servit de no voler que es lloís, com mereixia treball tan gran y tan ben executat, *perquè* dumenche en la nit féu tan gran ayre que tot lo que havia en lo pati gran casi perí (Aierdi, *Dietari*: 213)
- b. Don Pedro: [...] ¿Haurà molt temps que això s'és deixat de usar?
Lúcio: No pot haver molt temps *perquè* yo he ohit dir al reverent mestre Balthazar Sorió, lector de la Seu, persona de molt gran auctoritat y doctrina, que com sabeu, passa ja per a vuy los noranta anys de sa edat, que ell ha vist de aquestos hàbits que, com he dit, los dien passatemp (Despuig, *Col·loqui*: 131)
- c. Anem en bon'ora a obrar lo espiritual, *perquè* après serem millor guiats en lo temporal (Despuig, *Col·loqui*: 59)

Des d'un punt de vista informatiu, finalment, es poden distingir les causals que aporten informació nova i rellevant de les causals que contenen informació vella o pressuposada. Pertanyen al primer grup les causals internes i la majoria d'externes que apareixen posposades a l'oració principal, com les dels exemples anteriors de (4). I formen part del segon grup, les externes anteposades, com les de (5a i b), i menys habitualment algunes de les posposades (5c).

- (5) a. Y *com* és mon superior y senyor en lo espiritual, no vull yo descomplàurer ni desobeir. (Despuig, *Col·loquis*: 68)
- b. y *puix* assí som y a soles, no perdam temps (Despuig, *Col·loquis*: 155)
- c. Jo us diré, *puix* així m'o manau. (Despuig, *Col·loquis*: 93)

Ens referirem a les primeres amb el terme de causals remàtiques i a les segones amb el terme de causals temàtiques o pressuposades. De manera semblant a les causals externes remàtiques, les temàtiques o pressuposades poden ser causals de contingut (5a) o d'acte de parla (5b i c). No són tan habituals, però, les causals epistèmiques.

A manera de resum, en la taula 2 es recullen les diferents classes de construccions causals que s'han delimitat fins ara i s'indiquen els nexes que hem documentat en el corpus. Es marquen amb (†) els nexes que cauen en desuetud al llarg del període estudiat.

⁴ Les causals internes i les externes de contingut han estat caracteritzades sovint com a causals de l'enunciat, enfront de les externes epistèmiques i les d'acte de parla, que pertanyen al grup de les causals de l'enunciació (Cuenca 1991, 137-143, 2017; IEC, 1112-1113; Pérez Saldanya 2015; Viana i Suïls, 2941-2942).

Quadre 2. Construccions causals i nexes que les introdueixen

Classe	Subclasse informativa	Subclasse semàntico-pragmàtica	Conjuncions
interna (causa real o forta)	(remàtica)	(de contingut)	perquè, per quant, †per ço que, †per ço com, †per tal com
externa (causa explicativa)	remàtica	de contingut	perquè, per quant, †car, †per ço que, †per ço com, †per tal com, †pus (que), puix (que), pues (que)
		epistèmica	perquè, †car
		d'acte de parla	que, perquè, †car
	temàtica	de contingut	com, perquè, per quant
		d'acte de parla	†pus (que), puix (que), pues (que), ja que

Com mostra el quadre 2, hi ha conjuncions que poden aparèixer en diferents classes de causals i d'altres que s'especialitzen en alguna o algunes classes. Les més polifuncionals són les que contenen la preposició *per* (*perquè*, *per tal com*, *per tal que*), puix que poden aparèixer tant en les causals internes com en la majoria de les externes i tant en les remàtiques com en les temàtiques. La resta tenen usos més restringits, com ocorre, per exemple, amb *car*, que s'empra en les externes remàtiques, o *com*, que s'usa en les externes temàtiques de contingut.

3. Els nexes amb *per*

Una de les característiques més definitòries del sistema de conjuncions causals del català antic és l'alta freqüència d'ús que tenen les locucions conjuntives formades per la preposició *per* seguida d'un element fòric i d'una conjunció. Es tracta de locucions del tipus *per ço car*, *per ço com*, *per ço que* o *per tal com*. En el català antic, també es documenta la conjunció *perquè*, en què la preposició va seguida directament de la conjunció *que*, però aquesta té inicialment un ús bastant marginal. En aquest punt el català antic es comporta clarament com les altres llengües gal·loromàniques (francès i occità) i es diferencia de les llengües iberoromàniques (castellà i portuguès), que únicament tenen des dels orígens la conjunció *porque*.

El patró gal·loromànic amb demostratiu fòric intercalat prové de les locucions causals llatines en què la conjunció causal *quod* apareix reforçada per un demostratiu fòric en ablatiu de causa (*eo quod* 'perquè', lit. 'per això perquè') i, més tardanament, per un sintagma preposicional amb el mateix significat (*ob hoc quod*, *pro eo quod* 'idem'). El patró iberoromànic és una mica més tardà i segurament s'explica per una simplificació estructural associada a un procés de lexicalització creixent (Batllori & Suñer, 493; Elvira; Moreno Cabrera, 168-174; Pérez Saldanya 2014, 3515-3519).⁵

No sembla que les locucions del català provinguin directament de locucions existents en llatí. La continuïtat del llatí al català es dona més en el manteniment del patró sintàctic que no pas en el manteniment de locucions concretes (Baños 2014, 171-172; Pérez Saldanya & Pineda). Notem, en aquest sentit, que el català antic presenta una gran varietat de locucions amb un demostratiu intercalat, que no es poden justificar a partir dels models llatins. En aquestes locucions, l'únic element que es manté constant és la preposició *per*. Presenten, però, diferències en l'element fòric (*ço*, *tal* i *tant*) i en la

⁵ No es pot descartar, però, que aquesta simplificació es veiés afavorida per altres factors, com ara el paral·lisme exercit per l'interrogatiu causal 'per què' (Pérez Saldanya & Pineda) i, més concretament, per un procés d'extensió analògica de l'interrogatiu des de la pregunta a la resposta, amb el canvi d'entonació que implica les diferències de modalitat, d'interrogativa a declarativa. No oblidem que els interrogatius causals són una font habitual en la formació de conjuncions (Kortmann 1988, 514).

conjunció (*car*, *com*, *que* i *quan*), com mostra el quadre 3, extret de Pérez Saldanya & Pineda.

Quadre 3. Locucions conjuntives amb *per*

Sintagma preposicional	Conjunció			
	<i>car</i>	<i>com</i>	<i>que</i>	<i>quan</i>
<i>per ço</i>	per ço car	per ço com	per ço que	per ço quan
<i>per tal</i>	per tal car	per tal com	per tal que	per tal quan
<i>per tant</i>	per tant car	per tant com	per tant que	per tant quan

Malgrat la diversitat de locucions, totes tenen en comú el fet que contenen un sintagma preposicional que podia funcionar independentment com a connector discursiu causal (*per ço*, *per tal* i *per tant*) i una conjunció (*car*, *com*, *que*), o element habilitat com a conjunció (*quan*), que pot encapçalar tot sol una subordinada causal. No totes les locucions, però, tenen la mateixa freqüència d'ús en el català antic. Les més usuals són *per ço car*, fins a la primera meitat del segle XIV, i *per ço com*, posteriorment. Són també freqüents, les locucions *per ço que* i *per tal que*, però aquestes s'usen majoritàriament amb valor final. Tenen, en canvi, un ús marginal, i sovint associat a algun autor o període concret, la resta de locucions.

Un dels canvis més importants i perceptibles que es produeixen en el pas del català antic al català de l'edat moderna és la brusca pèrdua de vitalitat que experimenten aquestes locucions i, en sentit contrari, el ràpid augment de freqüència de la conjunció *perquè*. L'única locució amb *per* que manté una certa vitalitat durant l'edat moderna és *per quant*, però aquesta, com veurem, té un origen diferent de les locucions amb un demostratiu intercalat.

Aquest canvi es pot constatar en el quadre 4, en què es recullen les ocurrencies de *perquè* i de les locucions amb *per* i un element fòric que es documenten en el corpus analitzat.⁶

Quadre 4. Locucions conjuntives amb *per*

Segle	Ocurrencies	<i>Per ço com</i>	<i>Per ço que</i>	<i>Per tal com</i>	<i>Perquè</i>
xvb	442	49,32% (218)	1,59% (7)	8,82% (39)	40,27% (178)
xvia	659	5,62% (37)	6,37% (42)	0,91% (6)	87,10% (574)
xvib	772	--	6,22% (48)	--	93,78% (724)
xviiia	762	--	9,19% (70)	--	90,81% (692)
xviiib	970	--	--	--	100% (970)
xviiiia	213	--	--	--	100% (213)
xviiiib	355	--	--	--	100% (355)

L'ús de les locucions conjuntives és clarament superior al de la conjunció *perquè* fins a la primera meitat del segle XV (Pérez Saldanya & Pineda). Però com mostren les dades del quadre 4, el canvi i l'augment de freqüència de *perquè* comença ja a constatar-se en la segona meitat del segle XV i la freqüència s'inverteix de manera brusca en la primera meitat del segle XVI, fins al punt que en la segona meitat d'aquest segle l'ús de les locucions ja és anecdòtic i reduït a la prosa de caràcter administratiu o més literària. Notem, per altra banda, que a partir de la segona meitat del XVI, l'única

⁶ En el quadre 4 no s'inclouen locucions com *per tal que* o *per tant que*, que apareixen una vegada cadascuna en la primera meitat del segle XVI, ni les locucions d'ús poc freqüent en la segona meitat del XV que ja no es documenten en el XVI (*per tal com*, *per tant com*).

locució que es documenta en el corpus és *per ço que*, bastant usual en el català medieval com a conjunció final, però poc freqüent com a causal (Pérez Saldanya & Pineda).

Com s'ha apuntat més amunt, la generalització de *perquè* i la decadència de les locucions amb demostratiu es pot explicar per un procés de simplificació estructural associat a una lexicalització creixent de les locucions. No es pot descartar, però, que aquest canvi es veiés afavorit o accelerat per la influència externa del castellà. Aquesta influència, de fet, és important des de la segona meitat del XV, especialment en el lèxic, però també en alguns aspectes de la sintaxi.⁷ Comptat i debatut, si en el lèxic es produeix el que Colón (85-94) ha anomenat un procés d'hispanització, en la sintaxi també es pot parlar d'un procés semblant, encara que més limitat. En el tema que estem analitzat, aquest procés implica l'abandonament dels patrons amb demostratiu intercalat, compartit amb les altres llengües gal·loromàniques, i la generalització del patró sense demostratiu, propi des dels orígens del castellà i el portuguès.⁸

Un altre aspecte que també situa el català en l'òrbita iberoromànica és l'ús de la locució *per quant*, formada per la reanàlisi de la preposició *per* i el relatiu quantitatiu (Pérez Saldanya & Pineda), i paral·lela a la castellana *por cuanto* i a la portuguesa *porquanto*. Aquesta locució es documenta en català a partir de la segona meitat del segle XIV, però no té un ús significatiu fins al segle XV. En el quadre 5 es comparen les freqüències de *per quant* i els altres nexes amb *per* en el període analitzat en aquest treball.

Quadre 5. Locucions conjuntives amb *per*

Segle	Ocurrences	Locucions amb <i>per</i> i un demostratiu	<i>Per quant</i>	<i>Perquè</i>
xvb	503	52,47% (264)	12,13% (61)	35,39% (178)
xvía	696	12,21% (85)	5,32% (37)	82,47% (574)
xvib	1025	4,68% (48)	24,68% (253)	70,64% 724
xviiá	796	8,79% (70)	4,27% (34)	86,94% (692)
xviiib	1165	--	16,74% (195)	83,26% (970)
xviiiá	307	--	30,62% (94)	69,38% (213)
xviiiib	184	--	3,26% (6)	96,74% (178)

Les dades referides a la locució *per quant* han de ser matisades, puix que aquesta locució es restringeix bàsicament a textos de registre formal, especialment administratiu, com ara les *Corts de Montsó* (amb 252 aparicions de les 253 de la segona meitat del segle XVI) o els *Dietaris de la Generalitat de Catalunya* (amb 162 aparicions de les 195 de la segona meitat del segle XVII, i 73 de les 94 de la primera meitat del segle XVIII). El fet que la distribució d'aquest tipus d'obres no sigui regular en el corpus al llarg del període estudiat explica, sens dubte, les oscil·lacions en la freqüència d'ús que mostra el quadre 5. Sigui com sigui, l'ús de la locució ja és molt baix al final del període analitzat.

La major preeminència de *perquè* en l'edat moderna està relacionada també amb la seva ductilitat funcional. Com s'ha indicat més amunt (§ 2), la conjunció *perquè* té un

⁷ Aquesta influència coincideix, a més, amb el major protagonisme que en aquest moment assoleix el català occidental, i especialment el valencià, a causa de l'hegemonia del regne de València, això és, el dialecte en què l'aragonès té una forta incidència a causa de la presència de població d'aquest territori (Ferrando & Nicolás, 176).

⁸ La progressiva decadència de les locucions cal relacionar-la també amb la pèrdua de vitalitat del demostratiu fòric *ço*, integrant de les locucions causals més habituals i paral·lel al demostratiu *ço* de l'occità i *ce* del francès. Aquesta pèrdua de vitalitat s'inicia a final del segle XIV i augmenta al llarg del XV (Casanova, 47-48).

caràcter polifuncional i pot aparèixer tant en les causals internes (6a) com en les externes, i dins d'aquestes tant en les posposades (6b) com en les anteposades (6c).⁹

- (6) a. Yo no u dich *perquè* los militars no fasen entrada ni eixida, mas dich-ho per lo que allargaren massa la ploma en lo demanar y per provar que la boca los fonch mesura. (Despuig, *Col·loqui*: 124)
- b. Nostro Senyor lo tinga en lo Sel com ce té per sert que y és *perquè* era un sant ome. (Saconomina, *Memòries*: 203)
- c. Y *perquè* en los dias 24 y 25 del corrent no se han pogut dir missas de rèquiem, se ha executat avuy. (*Generalitat X*: 1237)

Les locucions amb *per* també són polifuncionals, però en el corpus analitzat són poc habituals en les causals internes (7a) i s'usen majoritàriament en les externes, tant en les posposades (7b i c) com en les anteposades (7d i e).

- (7) a. Digué lo porter: –Per què voleu ni sercau, vós, aqueix gentilhome? Respòs lo religiós: –*Per ço com* ha molt de temps que yo serque aqueix senyor y voldria estar en companyia sua, car no trop persona ab qui lo meu sperit se repose sinó sols ab ell. (*Spill*: 6r-6v)
- b. Altra rahó done Per Antoni Beuter per lo ser restada en València la llengua catalana, que diu que per cert número de donzelles que allà foren portadas de Lleyda per a poblar la ciutat, se comensà la llengua cathalana, *per ço que* les criaturas més aprenen de las maras que no dels pares. (Despuig, *Col·loquis*: 61)
- c. no podie encara disposar-o *per quant* no eran arribadas encara totas las tropes (*Generalitat VIII*: 969)
- d. Y *per quant* en Cathaluña y ha abundància de canem y lli, y ayguacuyta, y molins aygua à proposit per à picar y fer dit paper: per ço de aquest paper se'n fa molt en Cathaluña specialment en Girona, y Montcada, y algunas altres parts. (Gil, *Geografia*: 215)
- e. *Per quant* desertàvan los soldats, los ocuparen en treballar en la cortadura (*Memòria*: 206)

Al llarg del període analitzat es produeix una progressiva davallada en l'ús de la conjunció *perquè* en les causals anteposades, com es pot constatar en el quadre 6. Aquesta davallada ja arrenca del període medieval (Pérez Saldanya & Pineda) i cal relacionar amb una progressiva especialització de la conjunció *com* (i de l'actual *com que*) en les causals anteposades de contingut. En el català contemporani, de fet, la conjunció *perquè* no està totalment exclosa de les causals tematitzades, però es tracta d'una opció molt marcada.

⁹ En tot el període analitzat, la conjunció *perquè* també s'usa amb valor final, però des de la segona meitat del XVI el *perquè* final alterna amb *per a que*, que ja és molt general al segle XVIII, tant en valencià, que l'ha mantinguda en la llengua espontània fins a l'actualitat (pronunciada col·loquialment *pa que*), com en la resta del català, que no l'ha mantinguda.

Quadre 6. Posició de les causals amb *perquè*

Segle	ocurrències	anteposada	posposada
XVb	178	16,9% (30)	83,1% (148)
XVla	574	13,2% (76)	86,8% (498)
XVlb	724	12,15% (88)	87,85% (636)
XVIIa	692	5,35% (37)	94,65% (655)
XVIIb	970	1,75% (17)	98,25% (953)
XVIIIa	213	2,82% (6)	97,18% (207)
XVIIIb	355	0,56% (2)	99,44 (353)

No ocorre el mateix amb *per quant*, locució que mostra una clara preferència per l'anteposició, tant en el període medieval com en el de l'edat moderna, com mostra el quadre 7.

Quadre 7. Posició de les causals amb *per quant*

Segle	ocurrències	anteposada	posposada
XVb	61	57,4% (35)	42,6% (26)
XVla	37	48,6% (18)	51,4% (19)
XVlb	253	75,89% (192)	24,11% (61)
XVIIa	34	58,82% (20)	41,18% (14)
XVIIb	195	37,95% (74)	62,05% (121)
XVIIIa	94	40,43% (38)	59,57% (56)
XVIIIb	6	100% (6)	---

4. La conjunció *car*

A més de l'ús de locucions amb un demostratiu intercalat, una altra característica que situa el català antic dins l'òrbita de les llengües gal·loromàniques és l'ús de conjunció *car*, enfront de la paral·lela *ca* de les llengües iberomàniques. La conjunció *car*, que en els textos més antics també presenta les variants *quar* i *cor* (Pérez Saldanya & Pinera), deriva de la conjunció causal llatina QUARE, que alhora prové del sintagma en ablatiu de causa QUA RE usat com a interrogatiu ('per quina raó') i relatiu ('per la qual cosa'). La conjunció *ca*, en canvi, deriva de la conjunció causal llatina QUIA.

Pel seu origen interrogatiu, en llatí aquesta conjunció s'emprava sobretot en les causals internes, això és, en les causals que poden emprar-se com a resposta a un interrogatiu causal. En el llatí tardà, però, eixampla els seus usos i comença a emprar-se també en les causals externes, sobretot en les posposades a l'oració principal, però també en les temàtiques i antepondes (Baños 2011, 207, n. 15; 2014, 58) L'evolució funcional continua amb posterioritat, i en el català antic s'empra fonamentalment en les causals externes, i dins d'aquestes, bàsicament en les remàtiques (Pérez Saldanya & Pineda). L'evolució funcional d'aquesta conjunció segueix, per tant, l'itinerari següent:

- (8) interrogatiu > conjunció de causals internes > conjunció de causals internes i externes (polifuncional) > conjunció de causals externes remàtiques

Tot i que en català antic la conjunció *car* està restringida bàsicament a les causals externes, és el nexa causal més freqüent al llarg de tota l'edat mitjana. Aquesta alta freqüència s'explica perquè s'usa de manera majoritària en les causals de contingut (9a) i és també freqüent en les causals d'acte de parla (9b).

- (9) a. La speriència manifesta que tinch de vostra verdadera amor e condició afable, muller senyora, me fa sentir major dolor que no sentira, *car* per la vostra molta virtut io us ame de sobirana amor (Martorell, *Tirant*: 80)
- b. Senyor, perdon-me la excel·lència vostra del que diré, *car* lo que vostra altesa diu jamés per nosaltres vos serà consentit. (Martorell, *Tirant*: 114)

En la primera funció competeix amb els nexes que contenen la preposició *per*, però *car* és la solució més freqüent i, de fet, es pot caracteritzar com la conjunció més definidora del discurs formal argumentatiu. En la segona funció, vinculada fonamentalment als textos orals, competeix sobretot amb la conjunció *que*, que segurament tenia un caràcter menys formal (10).

- (10) a. Senyor —dix la comtessa—, axí Déu me prest aquest fill, *que* altre bé en aquest món no tinch, com ja les vos he trameses. (Martorell, *Tirant*: 118)
- b. anau ab la pau de nostre Senyor e tornau-vos-ne dins la vostra ciutat, *que* res no acabaríeu. (Martorell, *Tirant*: 130)

Per constatar l'evolució de *car*, en el quadre 8 es compara la freqüència d'ús d'aquesta conjunció amb la dels nexes amb la preposició *per*, que també tenen en conjunt una freqüència important i comparteixen alguns usos amb *car*.

Quadre 8. Ocurrences de *car* i els nexes causals amb *per*

Segle	Ocurrences	<i>Car</i>	Nexes amb <i>per</i>
xvb	1225	58,94% (722)	41,06% (503)
xvia	1174	40,72% (478)	59,28% (696)
xvib	1042	1,63% (17)	98,37% (1025)
xviiia	797	0,13% (1)	99,87% (796)
xviiib	--	--	100% (1165)
xviiiia	--	--	100% (307)
xviiiib	--	--	100% (184)

Com mostren les dades del quadre 8, en la segona meitat del segle XV l'ús de *car* continua sent superior al del conjunt de nexes amb *per*, encara que la diferència és petita. La distribució, però, s'inverteix en la primera meitat del XVI. En la segona meitat d'aquest segle es produeix una davallada molt brusca i el seu ús és nul o quasi nul a partir d'aquest moment.¹⁰

Partint d'aquesta evolució, la pregunta que es planteja és per què es produeix una decadència tan ràpida de la conjunció *car* i quina o quines són les conjuncions que, durant l'edat moderna, assumeixen les funcions que típicament desenvolupava *car*. El canvi segurament es justifica per factors interns i externs. Pel que fa als primers, cal tenir en compte que *car* havia experimentat un fort procés de gramaticalització i d'afebliment semàntic en el pas del llatí al català. A causa d'aquest procés, la conjunció

¹⁰ El retrocés de *car* que es produeix en el pas de l'edat mitjana a la moderna encara es fa més palès si es té en compte que, de les 478 ocurrences de la primera meitat del segle XVI, 471 pertanyen a una mateixa obra, l'*Spill de la vida religiosa*, que presenta una llengua clarament conservadora i que segurament és còpia d'un manuscrit del XV. En les altres tres obres del període, la conjunció *car* té una presència anecdòtica o nul·la. Pel que fa a la segona meitat del XVI, també és significatiu que, excepte en un cas, totes les ocurrences es vinculen a un únic text, el de les *Corts de Montsó*, que és el que presenta un llenguatge més formal i més vinculat als usos clàssics.

havia entrat en el darrer estadi de gramaticalització de l'itinerari reproduït més amunt en (8) i s'havia especialitzat en les causals externes posposades, que són les més perifèriques i les que mantenen un vincle més feble amb l'oració principal.¹¹

El mateix afebliment que es dona en català es constata també en les altres llengües gal·loromàniques, però a diferència del català, el francès ha mantingut ininterrompudament la conjunció fins a l'actualitat, encara que vinculada sobretot al registre culte escrit. En el cas del català, podem pensar, doncs, que la pèrdua de vitalitat de *car* estigué accelerada per factors externs i, més concretament, per la imitació dels models cultes o literaris castellans. En castellà, de fet, la conjunció *ca*, d'etimologia diferent però d'usos equiparables a *car*, entra en clara decadència durant el segle XV a mesura que augmenta la freqüència de *pues (que)* en les causals externes posposades de contingut (Pérez Saldanya 2014, 3502-3503). Una cosa semblant, i justificable en part per la influència del castellà, es constata en català al llarg del segle XVI, moment en què la conjunció *car* és igualment reemplaçada en les casuals de contingut per *puix (que)* o directament pel castellanisme *pues (que)*, com s'indicarà més avall (§ 6).

5. La conjunció *que*

La conjunció *que* no és pròpiament una conjunció causal, en el sentit que és un simple nexce de subordinació desproveït de significat lèxic. Amb tot, permet introduir subordinades *que*, pel context, s'interpreten com a causals externes remàtiques. Com s'ha indicat (§ 4), s'usa en competència amb *car* en les causals remàtiques d'acte de parla, o en causals pròximes que justifiquen afirmacions contundents, decisions imprevistes del parlant, etc. La decadència de *car* provoca, per tant, que la conjunció *que* es converteixi, a partir de l'edat moderna, en el recurs bàsic per introduir aquest tipus de causals. En (11) donem alguns exemples d'aquest ús. En (11a-c) les causals, justifiquen les ordres, precís o suggeriments expressats en l'oració principal per mitjà del verb en imperatiu; en (11d i e), decisions preses pel parlant, i en (11f), una resposta amb l'adverbi *sí*.

- (11) a. Digau-nos lo perquè, *que* molt folgaré yo almenys de saber-ho. (Despuig, *Col·loquis*: 68)
- b. Però cessem Manlius, *que* Brutus veig venir. (*Lucrecia*: 165)
- c. Senyor, deslligau-me, *que* jo diré tota la veritat (*Bruixes*: 66)
- d. No vull més disputar ab vos, *que* sou gran sophista (Despuig, *Col·loquis*: 66)
- e. y per so no escaparàs, *que* t'o tinc de fer vèndrer tot. (Casanovas, *Memòries*: 100)
- f. Fàbio: Com de la vostra pàtria antiga?
Don Pedro: Sí, *que* los valencians de assí de Cattelunya són eixits (Despuig, *Col·loquis*: 61)

La conjunció *que* també s'empra en subordinades que poden ser interpretades com a causals que justifiquen el contingut de l'oració principal o aquest contingut i l'acte d'asseverar-lo, com en (12).

¹¹ De fet, Badia (II, 240) considera que les conjuncions que desenvolupen aquestes funcions no són pròpiament conjuncions de subordinació sinó de coordinació.

- (12) a. Esta nit an entrades moltes provisions per mar, *que* per terra no és possible (Soler, *Dietari*: 265)
- b. Senyor, aserca del que vostra mercè me interroga és molta veritat que aquest estiu passat à fets sinch anys, *que* ere en lo estiu de mil sis-sents y catorze (*Bruixes*: 64)

En alguns casos, la interpretació és menys clara i la subordinada pot ser analitzada com a consecutiva ('de manera que') o com a causal ('i per això'), o fins i tot amb un significat que inclou els dos anteriors. Així, en (13) la primera subordinada amb *que* (*que ere llàstima...*) i la tercera (*que a penes dexava...*) es poden interpretar com a consecutives, i aquest significat es veu afavorit pel sintagma quantificat que conté l'oració a què s'adjunten (*molt gran multitud de pedra i fent molt mal*). En canvi, la segona subordinada amb *que* (*que tocà des de la serra...*) s'interpreta més aviat com a causal.

- (13) caygué molt gran multitud de pedra en lo dit terme de Caldes de Montbuy y altres parts circumvehines, *que* ere llàstima lo mal que féu, *que* tocà des de la serra de Montbuy per lo Puig de Aguilar, casa d'en Regassol, Camp de Padrós y altres de dit terme, y queyè amb molt gran impetut, fent molt mal, *que* a penes dexava res ahont passà (*Bruixes*: 62)

Si en les causals d'acte de parla el valor causal ve determinat per la força il·locutiva de l'oració principal (Iglesias 2000a, 278; Pérez Saldanya & Pineda), en les causals de contingut el valor causal depèn del tipus de situació que expressa la principal i de la possibilitat d'interpretar la subordinada com una mena de paràfrasi o ampliació explicativa de la principal. L'ús de *que* en aquestes causals no és freqüent i, en general, sol evitar-se en els textos formals, en què es prefereixen les conjuncions amb un significat causal clar.

6. Les conjuncions d'origen temporal

Un dels procediments més habituals en la formació de conjuncions causals és la gramaticalització d'elements que encapçalen un adjunt temporal que indica anterioritat respecte a l'oració principal (Kortmann 1997, 197). En català tenen aquest origen les conjuncions *pus (que)*, *puix (que)* i *ja que* (Pérez Saldanya & Hualde). La primera prové de l'adverbi llatí POST 'després' i la segona d'un derivat de POST amb el mateix significat.¹² En els dos casos, la conjunció pot anar seguida de *que*, però aquesta possibilitat no és la més habitual durant l'edat mitjana i, sense desaparèixer, és minoritària en els textos de l'edat moderna. La conjunció *ja que*, finalment, prové de l'adverbi de fase *ja* seguit d'un *que* relatiu amb un valor pròxim al de *tan bon punt com*. Les tres conjuncions es documenten ja en el català antic, però no al mateix temps ni amb la mateixa freqüència, i es mantenen en l'edat moderna.

La conjunció *pus (que)* és la més antiga i la general fins a mitjan segle XIV, moment en què apareix la variant *puix (que)*. Inicialment aquesta darrera es troba sobretot en textos valencians i té una important difusió en la segona meitat del XV. En el corpus utilitzat, *pus (que)* té una freqüència una mica superior a *puix (que)* durant el segle XVI, però el seu ús és ja marginal al segle XVII, moment en què comença a documentar-se el

¹² Per a Alcover & Moll es tracta de *PÖSTIUS, format per analogia a *melius* (Alcover & Moll, s.v. *puix*), i per a Coromines (VI, 859) de POSTEA.

castellanisme *pues (que)*, com mostra el quadre 9.¹³ Aquest castellanisme, que també deriva de POST, ja té una freqüència significativa en la segona meitat del XVII, i és quasi general en la segona meitat del XVIII.

Quadre 9. Ocurrences dels nexes causals derivats de POST

Segle	Ocurrences	<i>pus (que)</i>	<i>puix (que)</i>	<i>pues (que)</i>
XVb	239	4,18% (10)	95,82% (229)	0
XVla	149	57,72% (86)	42,28% (63)	0
XVlb	234	59,4% (139)	40,6% (95)	0
XVIIa	60	0	98,33% (59)	1,66% (1)
XVIIb	155	5,16% (8)	55,49% (86)	39,35% (61)
XVIIIa	109	0,92% (1)	33,94% (37)	65,14% (71)
XVIIIb	135	(0)	5,93% (8)	94,07% (127)

La conjunció *ja que* comença a documentar-se a partir del segle XIV, però té un caràcter molt marginal en textos medievals i una freqüència relativament baixa al llarg de tota l'edat moderna.

El significat causal d'aquests nexes té un origen metonímic, que emergeix del significat temporal i que acaba convencionalitzant-se a partir d'un procés de gramaticalització (Geis & Zwicky; Levinson; Pérez Saldanya & Hualde; Traugott & König, 192-199; Traugott & Dasher, 16-17, 80). Almenys inicialment, aquestes conjuncions s'empren en les causals externes pressuposades, això és, en les causals que contenen informació vella i assumida com a vertadera pels interlocutors de l'acte de parla. Per això, apareixen típicament anteposades a l'oració principal, encara que admeten també la posposició, com mostren respectivament els exemples (5b i c), que repetim de nou com a (14a i b).

- (14) a. *y puix* assí som y a soles, no perdam temps (Despuig, *Col·loquis*: 155)
 b. Jo us diré, *puix* així m'o manau. (Despuig, *Col·loquis*: 93)

Dins d'aquestes causals, a més, s'usen per justificar actes de parla, com en els exemples anteriors, o bé decisions fermes que pren el parlant (15a) o situacions que es veu obligat a realitzar o que es presenten com a necessàries, convenients, possibles, etc. (15b-d).

- (15) a. encara que yo no sàpia en estas coses tant com vosaltres, totavia, *puix* tinch veu en aquest capítol, desllibere dir-i mon parer (Despuig, *Col·loquis* : 70)
 b. Però, *puix* s'és seguit axí, no y ha més que dir (*Montsó*: 425)
 c. *Puix* tota la renda de Monserrat y almoynes són vots, suor y sanch de pobres, se haurie de mirar molt com se gasta en servey de Déu y almoyna dels matexos pobres (*Montsó*: 294)
 d. *puix* no troba's altre poble antich en tota aquesta ribera des de assí a la mar sinó aquest de Tortosa, de créurer és que aquest serà lo que edifica Túbal en la entrada del riu Ebro (Despuig, *Col·loquis*: 145)

¹³ En altres textos, la conjunció *pues (que)* ja apareix des de finals del XVI (Martí, 244, n. 359). El manlleu no sols afecta l'ús com a conjunció causal sinó també l'ús com a marcador discursiu equivalent a *doncs*. Sobre la formació del marcador discursiu *pues* del castellà, vg. Iglesias (2000b).

Totes les característiques exemplificades amb la conjunció *puix (que)* són compartides inicialment per les conjuncions paral·leles del francès (*puisque*) i el castellà (*pues (que)*). No obstant això, l'evolució posterior no ha estat la mateixa en les tres llengües. Així, mentre que el francès ha mantingut les característiques inicials fins a l'actualitat, el castellà les ha modificades progressivament en un procés que comença sobretot a partir del segle XV. El català, com en altres processos analitzats fins ara, segueix durant l'edat moderna una evolució paral·lela a la del castellà, encara que més alentida (Pérez Saldanya & Hualde). L'evolució dels nexes causals d'origen temporal es pot esquematitzar a partir de l'itinerari de gramaticalització (16).

(16) Estadi 0: adverbi o subordinant temporal

Estadi 1: conjunció que introdueix causals externes pressuposades d'acte de parla (o pròximes)

Estadi II: conjunció que introdueix causals externes remàtiques i de contingut

Com s'ha indicat, el primer estadi de gramaticalització és comú a totes les llengües esmentades, però només en castellà i català es constata el segon estadi.¹⁴ En aquestes llengües, en estadis avançats de gramaticalització, les conjuncions d'origen temporal comencen a usar-se en les causals externes remàtiques de contingut i aquest nou ús augmenta progressivament fins al punt que pot arribar a desplaçar el significat causal inicial, com de fet ha ocorregut en el cas de la conjunció del castellà *pues*.

El canvi, sens dubte, està afavorit pel fet que les causals amb aquestes conjuncions poden aparèixer posposades i pel fet que en aquesta posició poden ser interpretades com a remàtiques, sobretot en contextos argumentatius en què la causal s'orienta fonamentalment cap al contingut oracional. En castellà, els exemples més clarament remàtics de les causals amb *pues (que)* són poc freqüents en els textos més antics, però el seu ús augmenta a partir del segle XV i ja és el més habitual al XVII (Pérez Saldanya 2014, 3551-3556). En el cas del català, l'ús de *pus (que)* i, especialment, *puix (que)* en les causals remàtiques de contingut és poc habitual durant tota l'edat mitjana, però augmenta progressivament a partir de l'edat moderna (17a-c), coincidint amb la introducció del manlleu *pues (que)* (17d-f), i ja és molt general al final del període analitzat.

(17) a. Aquest, en ser en Spanya, matà al rey de Sevilla Abenabet, dient que s'era fet cristià, *puix* havia casat sa filla ab cristià (Beuter, *Història*: 175)

b. Sabent los romans la destrucció de Sagunto, dolent-se molt com no l'avien socorregut, *puy*s los saguntins los eran leals amichs (Ponç, *Grandeses*: 143)

c. mas no podia haver molt temps que·ls avien deixat, *puix* encara se n'i trobaven per les cases de senyores y també a la senyora Francisca Despuig (Despuig, *Col·loquis*: 131)

d. lo demás fou tan de continuo y ab tant rigor que pareixie lo die del Judici, *pués* disparaven quatre y sinc voltes cada hora (Soler, *Dietari*: 341)

¹⁴ En francès, en canvi, la conjunció *puisque* manté el valor inicial associat a l'estadi 1 (Ducrot; Zuffery).

e. Lo ibern de l'any 88 a 89 és estat lo més rigorós que se haze experimentat y trobat en los escrits, *pués* segons los experiments excedí ab molts graus de congelació en al més rigorós que refereixen las istòrias de tota la Europa. (Màrtir, *Llibre*: 242)

f. a les dotze hores de la nit se posà foc en la mateixa casa del fideuer, que viu en lo carrer de Montcada, ab major activitat que en la primera vegada, *pues que* consumí tot lo que hi tenia (Maldà: *Calaix*: 34)

La difusió d'aquestes conjuncions en les causals remàtiques es pot constatar en l'augment progressiu de la posposició, atès que les causals externes només poden tenir un caràcter remàtic si van posposades a la principal. En el quadre 10, s'indica la freqüència de l'anteposició i la posposició de les causals amb *pues (que)*, *puix que* i *pues (que)*. Agrupem les tres conjuncions perquè no existeixen diferències funcionals entre elles i poden ser tractades com a variants formals.

Quadre 10. Posició de les causals amb *pues (que)*, *puix (que)* i *pues (que)*

Segle	ocurrències	anteposició	posposició
XVb	239	64,44% (163)	35,56% (90)
XVIa	149	40,94% (62)	59,06% (87)
XVIb	234	35,47% (83)	64,53% (151)
XVIIa	60	28,33% (17)	71,66% (43)
XVIIb	155	13,55% (21)	85,45% (134)
XVIIIa	109	0,92% (1)	99,08% (108)
XVIIIb	135	2,96% (4)	97,04% (131)

Com mostren les dades del quadre 10, l'anteposició és clarament majoritària en textos de la segona meitat del XV, però la distribució s'inverteix ja en la primera meitat del XVI i la posposició no deixa d'augmentar a partir d'aquest moment i ja és molt general al XVIII.

El canvi funcional experimentat per les conjuncions derivades de POST té altres implicacions en el sistema de conjuncions causals de l'edat moderna. Ja hem apuntat més amunt que la decadència de *car* es produeix de manera quasi coetània a l'inici del canvi funcional de les conjuncions derivades de POST, i segurament hi podem veure una relació de causalitat: la conjunció *car* perd vitalitat en part perquè la llengua disposa d'un altra conjunció que pot assumir el seu valor més característic. I a l'inrevés: el canvi funcional de les conjuncions derivades de POST es pot veure accelerat per la decadència de la conjunció que assumia prèviament la nova funció. Sigui com sigui, en tots dos canvis, no es pot descartar tampoc la influència externa del castellà, ben palesa en la introducció i la progressiva generalització del manlleu castellà *pues (que)*.

Una altra conseqüència del canvi funcional que experimenten els derivats de POST és la progressiva consolidació de *ja que* en les causals pressuposades d'acte de parla o pròximes, això és, en la funció que progressivament van abandonant les conjuncions derivades de POST:

- (18) a. *ya que* no era pogut venir ab temps per a socórrer y restaurar la ciutat, vulgué plegar a ella per a provar de cobrar-la (Despuig, *Col·loquis*: 117)

b. *Ja que* vostra senyoria està ab resolució d'anomenar mestre de camp per lo tèrcio que se ha de levantar per servir a sa magestat, que Déu guarde, en resguart del present Principat, poso a la consideració de vostra senyoria que sie servit passar los ulls per los molts subjectes catalans benemèrits en serveys assenyalats, experiència, valor y calitat (*Generalitat de Catalunya* VIII: 1068)

c. Fins que, *ya que* no podia llevar lo sou, fes dañy per altra part. (Porcar, *Coses*: 348r)

d. Me à paragut fer esta nota vui, dit dia 21 de desembra de 1718, *ja que* tinch comensat algunas memòrias, continuar-las, encara que no totas, las més aseñeladas (Gelat, *Llibre*: 97)

Aquesta consolidació, però, encara és molt tímida durant l'edat moderna i són pocs els exemples amb *ja que* que es documenten en els textos analitzats.¹⁵

7. La conjunció *com*

En el català antic, el nexa *com* es documenta en dues classes de subordinades que a vegades són difícils de diferenciar (Pérez Saldanya & Pineda): en les construccions causals, en què generalment té un valor equivalent al de la locució *com que* del català contemporani, i en les subordinades temporals, en què té un valor equivalent a *quan* o a *tot seguit que*. Com a nexa temporal, continua usant-se en textos de l'edat moderna (19), però és poc freqüent i ja quasi no es documenta a partir del segle XVII.

- (19) a. E, *com* fon a la porta de la Seu, descabalcà. (*Antiquitats*: 38)
- b. Y *com* fou devant lo pont ab molta més abundància féu la salva de la arquabuseria y artillaria, que haparagué molt bé a tots. (Despalau, *Diari*: 135)
- c. Y *com* fou desenbarcat, lo virey li envià la guarda (Despalau, *Diari*: 102)
- d. y de allí pararem en Cardona, que pots estar sert que *com* eixírem de Guissona, se formà un motí, que dien que los francesos entravan ya dins la vila (*Crònica de la Guerra de Successió a les terres de Lleida, 1736-1750, apud* CIGCMod)

Com a nexa causal, s'empra fonamentalment en les causals externes de contingut que ocupen la posició de tema, en la perifèria esquerra:

- (20) a. Mas en temps de Abubecar, *com* era persona guerrera y lo temps li ajudà, amplià molt lo regne de València (Beuter, *Història*: 170)
- b. Y *com* corren y passen los vents, per aquellas montanyas; y pegan per aquells dos plans de Osona y Cerdanya; per ço son frets. (Gil, *Geografia*: 160)

¹⁵ Només 4 exemples al segle XVI, deu al XVII i deu més al XVIII, que en la majoria de casos corresponen a causals anteposades.

c. *com* coneixien que tenia males burles y que era vellaco, no es fiaren de ell y el mataren en metsines. (Aierdi, *Dietari*: 181)

d. *com* no foren a temps per impedir y resi[s]tir a l'impetut y fúria de l'avans de las tropas de l'exèrcit, pogueren estas baixar, no trobant oposició al pla de la Ribera (Mas, *Relació*: 110)

e. y *com* la dita Felippa sa muller era de tant mala espècia, sos fills senpra tiraren la mala regàlia de la mara (Casanovas, *Memòries*: 41)

f. Y *com* no és est llibre principiati per istòria, sí únicament per notas, omitiré referir los baibenes de una g[u]erra de tan gran teatro (Màrtir, *Llibre*: 224)

Les causals amb *com* generalment es construeixen amb el verb en indicatiu, com en els exemples anteriors, però també admeten el subjuntiu (21), mode que té una alta freqüència d'ús en textos medievals i que es vincula sobretot a obres cultes (Pérez Saldanya & Pineda).

- (21)
- a. Y *com* segons la sobredita altura y predit clima, estiga situada Cathalunya debayx de la Zona temperada; de aqui resulta, que tota ella ni es demasiadament freda; ni demasiadament calenta, sino molt templada. (Gil, *Geografia*: 160)
  - b. Tambe *com* y haja en Cathaluña molta arena per raho dels rius, y rieres, y ribera del mar, de aqui es que los edificis se fan en Cathaluña: ab mes commoditat, y millors que ab moltes altres provincias ò regnes de España (Gil, *Geografia*: 198)
  - c. Y *com* n'í agués molts que no el portaven, no els volgué el limosnero donar la caritat (Aierdi, *Dietari*: 174)
  - d. Y *com* alguns se pòsian generals y cabos de la potència que evacua, se à demanat al comte Walis esplíquia la intenció de son príncep (*Memòria*: 136)
  - e. E *com* sie just que los reals ordes de sa magestat tingan sa deguda exequició y cumpliment, per tant, vos diem y manam que [...]
(*Generalitat VIII*: 1130)

Es tracta d'un subjuntiu temàtic o pressuposicional, que apareix en subordinades que expressen situacions reals. L'ús d'aquest mode s'ha justificat com un calc sintàctic del *cum* històric llatí, que s'emprava, entre d'altres, amb un significat temporal i causal (Bassols de Climent, 356; Ridruejo). Sigui *com* sigui, si el calc quallà tan fàcilment en les llengües romàniques es deu sens dubte al fet que el subjuntiu, com a mode de la no asserció, pot aparèixer en subordinades que expressen situacions reals, si aquestes formen part del segon pla informatiu i no tenen, per tant, un caràcter assertiu (Pérez Saldanya 1998, 28-38).

Com s'ha indicat, la conjunció *com* generalment s'empra en subordinades anteposades a la principal, com en els exemples analitzats fins ara, però també pot aparèixer en subordinades posposades, sobretot si es combina amb el subjuntiu en construccions del tipus *com sia ver/cert/just... que*:

- (22)
- a. –La mia condició és voler sotsmetre y cativar a mi mateixa, ço que fa la virtut de obediència qui és en mi, *com* sia la mateixa virtut. (*Spill*: 26v)
  - b. És notori lo engan perquè per esta causa la França se deuria dir Spèria, *com* sia clar que ab la mateixa se navegue a Marcela y la marina de Proença. (Beuter, *Història*: 84)
  - c. E volent-se legir la dita supplicatió en lo stament real, micer Çarrovira, syndich de Barcelona, dix no consent que lija ni-s provehescha sobre la dita supplicació *com* sia contra sentències y provisions reals y decrets de execució y executorials trets y intimats (*Montsó*: 441-442)
  - d. E també, se pot dir que tenia pensament de fer morir en presó a dit Puigjaner, *com* sia ver que estave molt execós y mal, que ab pocha ocasió se havia de morir (*Montsó*: 705)
  - e. en ninguna manera fonch derogat ab ell la revocació del dit capítol 20 feta ab lo sobre expressat capítol 9 y menos que aquell revisqués, *com* sia cert que la més certa y verdadera interpretació de una lley o statut és la observansa subseguida (*Generalitat* VIII: 1043)
  - f. és ben cert que la mateixa facultat tenen en disposar aserca dels vestits, *com* sien part del sou o stipendi militar que serveix en lloch de aliments (*Generalitat* VIII: 337)

En el català contemporani, la conjunció causal *com* ha perdut vitalitat enfront de la locució *com que*, formada sobre el patró “adverbi + *que*” que presenten altres locucions (*ja que*, *puix que*, *mentre que*, etc.). En l’època medieval i moderna, la seqüència *com que* és poc freqüent i s’empra amb un significat concessiu (Coromines, II, 847), que connecta amb el de construccions del tipus *com se vulla que* (23a), o modal condicional, que connecta amb *com si* (23b i c). Apareix igualment en seqüències comparatives del tipus (*fent*) *com que* (23d).

- (23)
- a. Mas *com que* vós reposeu lo dichmenge, que hojau vostra missa complidament, devotament e callada, etc. (Sant Vicent, *Sermons*, la meitat del segle XV, *apud* CICA).
  - b. Y de fet, après de tenir concertat lo tracte, fengí unes lletres *com que* vinguessen de Hirtuleio, dient que ell havia vençut a Metel·lo. (Beuter, *Història*: 134)
  - c. Posam cas que vull picar la pesa del 8: la pic primer tota *com que* fos per un arch. (*L’art de picapedrer de Josep Gelabert*, 1653, *apud* CIGCMod)
  - d. Los peixcadors, sens eixir-se’n de son art, darrere la bandera, portaven son carro, que era una gran galera molt perfeta, damunt de una mar de llens. Y la galera que es menechava molt, *com que* navegava (Aierdi, *Dietari*: 241)

Només a partir de finals del segle XVIII comença a documentar-se en construccions amb un significat que va de la causa, a la conseqüència (‘de manera que’) o a l’aclariment (‘en efecte’), com mostren els exemples de (24).

- (24) a. A cinc hores nos llevàrem, tots ab unes cares de pasqua no florida, sí que granada. *Com que* ens trobam en la de Pentecostes! (Maldà, *Calaix*: 104)
- b. Los concurrents, tot jovenalla, marineres més trincadetes; *com que* moltes estaven per casar. (Maldà, *Calaix*: 121)
- c. Los Jueus han concertat suplicarvos, que demá presenteu á Pau al Consell, *com que* volen inquirir d'ell alguna cosa ab mes certesa. (Prat i Solà, Josep Melcior; Busanyà, Ramon: *Los fets dels apóstols*, 1832, *apud* CTILC)
- d. Procurarán del mateix modo los Porters, que no entrian en la Congregació personas descompostas, *com que* es allí lo temple de Deu. (*Guia del congregant de Maria santissima*, 1857, *apud* CTILC)
- e. —Breu seré, *com que* ab pocas paraulas basta; contestá l'altre. (Bofarull, Antoni de, *La orfaneta de Menargues*, 1862, *apud* CTILC)
- f. —Pera'ls especiers podrá ser que coste poch aixó de herbas ó fullas, *com que* no us faltan may malvas y llorer. (Bofarull, Antoni de, *La orfaneta de Menargues*, 1862, *apud* CTILC)
- g. ¡Ben segur n'estaba jo! *com que* sè per esperiencia la seva profunda ciencia, la seva forsa de lleó. (Busquets, Marçal: *Qui al cel escup...*, 1866, *apud* CTILC)

En aquests exemples, *com que* no sembla equivalent a *com*, puix que la subordinada apareix posposada a l'oració principal o està mancada de principal i s'interpreta com a causal a partir de la informació prèvia. En certs casos, a més, té un valor exclamatiu o d'afirmació contundent que potser es veu afavorit per l'afegiment de la conjunció *que*.

Amb un significat equivalent al del *com* causal, no l'hem documentada en les obres analitzades. Sí que apareix en tres casos en altres textos inclosos al CIGCMod: un text valencià de 1657 (25a), i dos textos de la primera meitat del XVIII, un de valencià (25b) i un altre de lleidatà (25c). Es tracta, però, d'exemples dubtosos, especialment els valencians, atès que la locució ha tingut menys difusió en valencià que en altres parlars. L'exemple més antic, de fet, és una errada de transcripció,¹⁶ i els altres dos exemples deuen ser també casos d'errades o de còpies posteriors a la data de redacció.

- (25) a. Com que dix no saber escriure, féu una creu en presència dels infraescrits: + (*Processos d'Elda i Oriola*, 1657, *apud* CIGCMod)
- b. y *com que* les ànimes estan en amistad y gràcia de Déu nostre Señor, podem lograr les indulgències practicant los vius les diligències a què estan concedides. (*El Catecisme de Mossèn Francesc Selma*, 1712, *apud* CIGCMod)
- c. y los síndichs [que] tinc referits se trobaren en Almenar, y pasaren grans treballs, y *com que* y agué tant gran desman ab la armada, no crech tinguesen ànimo per participar lo sucsohit (*Crònica de la Guerra de Successió a les terres de Lleida*, 1735-1750, *apud* CIGCMod)

¹⁶Agraïm a Brauli Montoya que ens hagi facilitat tota la informació referida al text transcrit i que ens hagi aclarit el dubte. En el text original apareix la seqüència *e per que*, però està grafiada d'una manera que, d'entrada, sembla correspondre a *com que*.

Comptat i debatut, els primer exemples clars que hem documentat de *com que* causal són de la segona meitat del XIX i en diferents casos apareixen en textos en què també s'empra el *com que* en construccions posposades a la principal:¹⁷

- (26) a. Y cuan ya vell, *com que* es en la fé fòrt, Lo cèl de par en par veu en la mòrt. (Benet Altet i Ruate, *Deu y lo mon*, 1854, *apud* CTILC)
- b. La Mestra de Novicias *com que* ha de servir de modelo y edificació á las mateixas deurá ser persona de acreditadas y laudables costums, per la verdadera devoció á María Santísima (*Guia del congregant de Maria santissima*, 1857, *apud* CTILC)
- c. —Com que es cosa que no'ns toca, libre sòu de aplicar la lley als dolents. (Antoni de Bofarull, *La orfaneta de Menargues*, 1862, *apud* CTILC)
- d. *Com que* sempre hi havia hagut divorci entre las duas, d'aquí es que la mort de la germana rica no feu caure ni una llágrima dels ulls de la germana pobre. (Francesc Pelagi Briz, [*Pròleg*], 1866, *apud* CTILC)

Coromines (II, 874) apunta la possibilitat que el *com que* causal sorgís de l'abreviació de construccions més complexes, sobretot de *com sia que* (o *sigu*, *sigui*...), que considera molt general en la llengua dels escriptors dels segles XVIII-XIX. Tanmateix, les dades obtingudes dels corpus textuais informatitzats no semblen corroborar aquesta hipòtesi. En aquest període, de fet, només hem trobat un exemple de *com sia que* (o variants) al CIGCMOD, pertanyent a un text alguerès de la primera meitat del XVIII (27a), i tres més al CTILC, en textos del segle XIX, dels quals en reproduïm dos (27b i c).

- (27) a. Y *com sia que* los barranchels han trobat qui ha fet lo dayñ, per haver-li pres un sach y que li donen lo sach, y se sercarà lo dayñ. (*El lèxic alguerès de l'agricultura i la ramaderia*, 1a. m. XVIII, *apud* CIGCMOD)
- b. També'l mareja molt lo nou tecnicisme científich; y *com siga que* sos coneixements no arriban per trobar en las sinonímias la relació en lo que dihuen y lo que signifiquen aquets mots bárbaros, te una bella tirria á tots los acabats en *àlgia*, *èpsia*, *itis*, etc. (Martí Genís i Aguilar, *Julita*, 1874, *apud* CTILC)
- c. Y *com fos que* digués que no's trobava massa be, l'ajudá á despullarse y á ficarse al llit (General Ginestà Punset, *La pubilleta del Molins*, 1896, *apud* CTILC)

Únicament al segle XX la construcció assoleix una certa freqüència d'ús, com mostren els 315 exemples de la primera meitat d'aquest segle i els 134 des de l'any 1951 fins al 1988, que conté el CTILC. D'acord amb aquestes dades, no sembla que *com sigui que* (o variants) sigui l'origen de *com que*, sinó més aviat al contrari, que és l'aparició de *com que* la que potencia l'ús de *com sigui que*.¹⁸

¹⁷ Les gramàtiques del segle XIX tampoc no ens serveixen per situar cronològicament la formació del *com que* causal, ja que no solen citar *com* entre les conjuncions causals i, per tant, tampoc no és esperable que puguin esmentar l'ús causal de *com que*. Els gramàtics del segle XIX o bé no citen la conjunció *com* (per exemple, Bofarull) o bé l'analitzen només com a comparativa o condicional (Ballot, 104; Domènech, 170). Tampoc no la cita Grandia entre les conjuncions causals, però sí en un altre apartat de la gramàtica (Grandia, 305).

¹⁸ Únicament així, s'entenen les paraules de Par (359) quan diu "Avuy l'ús de 'com' té sabor erudit. Col·loquialment preferim 'com sigui que'".

Si *com que* no prové de *com sigui que*, quin pot ser el seu origen? Tenint en compte les dades de què disposem, es pot apuntar la hipòtesi que, en un primer moment, la seqüència *com que* es reinterpretaria com a variant del *com* causal a partir del seu ús inicial en construccions més o menys emfàtiques, en què el significat causal es dedueix a partir del que s'ha indicat prèviament. I que una vegada reinterpretada com a causal, començaria a desplaçar la conjunció simple *com*. Es tracta, però, d'una hipòtesi que caldrà investigar més detalladament i que, a més, queda fora del període s'analitza en aquest treball.

8. Conclusions

El sistema de subordinants causals experimenta una important reestructuració durant l'edat moderna. Si el sistema medieval presenta un clar paral·lelisme amb el de les altres llengües gal·loromàniques (l'occità i el francès), durant l'edat moderna s'hi introdueix una sèrie de canvis que el reorienten cap al sistema de les llengües iberoromàniques (el castellà i el portuguès). Aquests canvis ja comencen a detectar-se al final de l'edat mitjana, però és a partir del segle XVI i especialment a partir de la segona meitat d'aquest segle quan comencen a ser més evidents.

Com en la resta de llengües gal·loromàniques, en el català medieval s'empren amb un valor polifuncional una sèrie de locucions formades per una preposició causal (*per*) seguida d'un element anafòric monosil·làbic (*ço*, *tal* o *tant*) i d'una conjunció (*car*, *com* o *que*); per exemple, *per ço car*, la més habitual inicialment, i *per ço com*, la més freqüent a partir de la segona meitat del XIV. També existeix la conjunció *perquè*, que segueix el patró iberoromànic, en què la preposició va seguida directament de la conjunció *que*, però es tracta d'un nexa molt poc freqüent inicialment. Aquesta situació, tanmateix, comença a canviar en la segona meitat del XV, moment en què augmenta la freqüència de *perquè*, i sobretot en la primera meitat del XVI, fins al punt que en la segona meitat d'aquest segle l'ús de les locucions ja és anecdòtic i reduït a la prosa de caràcter administratiu o més literària. A partir d'aquest moment, l'única locució que documentem en el corpus és *per ço que*, bastant usual en el català medieval com a conjunció final, però poc freqüent com a causal. En aquest moment, també assoleix un cert ús la locució *per quant*, poc usual en textos medievals i paral·lela a la locució castellana *por quanto*.

El segon gran canvi té a veure amb la pèrdua de vitalitat de la conjunció *car*. Aquesta conjunció és la més freqüent al llarg de tot el període medieval i s'empra sobretot en les causals externes remàtiques, tant en les de contingut, com en les d'acte de parla, en què alterna amb *que*. En totes les llengües gal·loromàniques aquesta conjunció ha experimentat una pèrdua progressiva de vitalitat, però a diferència del francès, que l'ha mantinguda fins a l'actualitat, en català presenta símptomes de clara decadència en la primera meitat del segle XVI, i el seu ús és nul, o quasi nul, a partir del segle XVII.

Com a conseqüència de la decadència de *car*, la conjunció *que* es converteix en el nexa bàsic per introduir les causals remàtiques d'acte de parla. Així mateix, les conjuncions derivades de l'adverbi llatí POST 'després' comencen a ser cada vegada més freqüents en les causals externes remàtiques de contingut. Es tracta, concretament, de les locucions *pus (que)* i *puix (que)*, i del castellanisme *pues (que)*, que en el corpus comença a documentar-se a partir de la primera meitat del segle XVII. Com ocorre en general amb les locucions d'origen temporal, aquestes conjuncions s'empren inicialment en les causals pressuposades d'acte de parla o pròximes, però amb el pas del temps comencen a usar-se també en les causals externes remàtiques de contingut i aquest nou ús és ja molt habitual al final del període estudiat. En aquest canvi, el català segueix una evolució paral·lela a la de la conjunció *pues (que)* del castellà, encara que

una mica més alentida. I es diferencia de la conjunció *puisque* del francès, que s'ha mantingut més estable en la funció inicial.

També presenta algun canvi significatiu la conjunció *com*, que s'empra sobretot en les causals externes temàtiques de contingut. Durant l'edat moderna encara admet el subjuntiu, que era el mode més freqüent en textos medieval. També es pot trobar en algun cas posposada a la principal, com ocorre en el català medieval, però es tracta d'una possibilitat cada vegada menys freqüent. Només tardanament comencen a trobar-se indicis de la formació de la locució *com que*, que acabarà desplaçant a *com* en la major part del català. Inicialment, es troba en subordinades posposades, a vegades amb un valor exclamatiu i amb un significat que va de la causa a la conseqüència o a l'aclariment. Únicament en la segona meitat del XIX, fora ja del període que analitzem en aquest treball, l'hem documentada amb un valor paral·lel al del *com* causal.

9. Corpus

- (Aierdi, *Dietari*): Aierdi, J. *Dietari*. A cura de V. Escartí. Barcelona: Barcino, 1999.
- (*Albalat*): Fresquet Fayos, R. *Vint processos criminals d'Albalat de la Ribera (1611-1666)*. Albalat de la Ribera: Ajuntament d'Albalat de la Ribera, 1997.
- (*Antiquitats*): Martí i Mestre, J. *El Libre de Antiquitats de la Seu de València*. Barcelona/València: Publicacions de l'Abadia de Montserrat/Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, 1994. Vol.1.
- (Avellà, *Memòries*): Avellà, J. "Memòries de mossèn Jaume Avellà." En A. Simon i Tarrés. *Memoriès i diaris personals de la Catalunya moderna. Pagesos, capellans i industrials de la Marina de la selva*. Barcelona: Curial, 1993. 26-41.
- (Beuter, *Història*): Beuter, P. A. *Primera part de la Història de València*. A cura de V. J. Escartí. València: Universitat de València, 1998.
- (*Bruixes*): Ginebra, R. *Condemnades per bruixes. Processos judicials al Vallès i al Moianès a principis del segle XVII*. Granollers: Museu de Granollers, 2007.
- (Casanovas, *Memòries*): Casanovas i Canut, S. *Memòries d'un pagès del segle XVIII*. A cura de J. Geli & M. À. Anglada. Barcelona: Universitat de Barcelona, 1978.
- (Despalau, *Diari*): Despalau, F. "Diari de Frederic Despalau (1572-1600)." En A. Simon i Tarrés. *Cavallers i ciutadans a la Catalunya del cinc-cents*. Barcelona: Curial, 1991. 101-177.
- (Despuig, *Col·loquis*): Despuig, C. *Los col·loquis de la insigne ciutat de Tortosa*. A cura d'E. Duran. Barcelona: Curial, 1981.
- (Esplugues, *Memòries*): Casanova, E. *Memòries d'un capellà del segle XVIII, Josep Esplugues, rector de Montaverner*. València: Edicions Alfons el Magnànim/Institució Valenciana d'Estudis i Investigació.
- (Gelat: *Llibre*): Gelat, F. "Llibre de comptas i notas de Fransisco Gelat, pagès de Santa Susanna, parròquia de Santa Maria de Pineda y terma de Palafolls, bisbat de Gerona." En A. Simon i Tarrés. *Pagesos, capellans i industrials de la Marina de la Selva: memòries i diaris personals de la Catalunya moderna*. Barcelona: Curial, 1993. 69-98
- (*Generalitat de Catalunya VIII*): *Dietaris de la Generalitat de Catalunya. Anys 1674-1689*. A cura de C. Borau i Morell, L. Cases i Loscos, X. Cazeneuve i Descarrega, M. Gras, M. I. Ortí i Iglesias & J. Pons i Alsina. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2003. Vol. 8.
- (*Generalitat de Catalunya X*): *Dietaris de la Generalitat de Catalunya. Anys 1701-1713*. A cura de X. Cazeneuve i Descarrega, S. Jurado Carrasquero, V. Ruiz i Gómez & J. Soler i Jiménez. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2007. Vol. 10.
- (Gil, *Geografia*): Iglésies, J. *Pere Gil, S. I., 1551-1622, i la seva Geografia de Catalunya, seguit de la transcripció del Libre primer de la historia Cathalana*. Barcelona: Quaderns de geografia, 1949.
- (Maldà, *Calaix*): Baró de Maldà. *Calaix de Sastre*. Barcelona: Curial, 1988. Vol. 1.
- (Màrtir, *Llibre*): Màrtir, P. "Memòries de Pere Martir Coll." En A. Simon i Tarrés. *Memoriès i diaris personals de la Catalunya moderna. Pagesos, capellans i industrials de la Marina de la selva*. Barcelona: Curial, 1993. 211-252.
- (Martorell, *Tirant*): Martorell, J. *Tirant lo Blanch*. A cura d'A. Hauf. València: Tirant lo Blanch, 2005.
- (Mas, *Relació*): Mas i Soldevila, M. "Relació del siti de Barcelona de l'any 1713 i 1714." En A. Alcoberro & M. Campabadal. *Cròniques del setge de Barcelona de 1713-1714*. Barcelona: Barcino, 2014.
- (Moner, *Obres*): Moner, F. *Obres catalanes*. A cura de P. Coccozella. Barcelona:

- Barcino, 1970.
- (*Montsó*): *Corts generals de Montsó (1585). Montsó – Binèfar. Procés familiar del braç reial*. A cura de J. M. Bringué i Portella, P. Gifre i Ribas, G. Marí i Brull, M. Pérez Latre & J. Pons i Alzina. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2001.
- (Perot, *Memòries*): Vilanova, P. “Memòries de Perot de Vilanova.” En A. Simon i Tarrés. *Cavallers i ciutadans a la Catalunya del cinc-cents*. Barcelona: Curial, 1991. 36-88.
- (Ponç, *Grandeses*): Duran, E. *Lluís Ponç d'Icard i el “Llibre de les grandeses de Tarragona.”* Barcelona: Curial, 1984.
- (Porcar, *Coses*): Porcar, P. J. *Coses evengudes en la ciutat y regne de València: Dietari (1585-1629)*. A cura de J. Lozano. València: Universitat de València, 2012.
- (*Processos*): Farreny Sistac, M. D. *La llengua dels processos de Crims a Lleida del segle XVI*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- (Pujades, *Dietari*): Pujades, J. *Dietari de Jeroni Pujades II (1606-1610)*. A cura de J. M. Casas Homs. Barcelona: Fundació S. Vives Casajuana, 1975.
- (Ramis, *Lucrecia*): Ramis, J. *Lucrecia*. A cura de J. Carbonell. Barcelona: Edicions 62, 1968.
- (Saconomina, *Memòries*): Saconomina, J. “Memòries de Jeroni de Saconomina.” En A. Simon i Tarrés. *Cavallers i ciutadans a la Catalunya del cinc-cents*. Barcelona: Curial, 1991. 189-253.
- (*Solemnitats*): Duran i Sanpere, A. & J. Sanabre, ed. *Llibre de les Solemnitats de Barcelona*. Barcelona: Institució Patxot, 1930. Vol. 1.
- (Soler, *Dietari*): Soler, M. “Dietari del setge de Barcelona del Convent de Sant Josep.” En A. Alcoberro & M. Campabadal. *Cròniques del setge de Barcelona de 1713-1714*. Barcelona: Barcino, 2014.
- (*Spill*): Anònim. *Spill de la vida religiosa*. A cura d'August Bover. Edició no publicada.
- (*Succinta memòria*): Anònim. “Succinta memòria i relació breu del siti de Barcelona.” En A. Alcoberro & M. Campabadal. *Cròniques del setge de Barcelona de 1713-1714*. Barcelona: Barcino, 2014.
- (Tomàs, *Caterina*): Joan Mompó, J. *L'obra editada del canonge Teodor Tomàs (València 1677-1748). Estudi lingüístic i edició*. Tesi doctoral. Universitat de València, 2007.
- (Tomic, *Històries*): Tomic, P. *Històries e conquestes del realme d'Aragó e Principat de Catalunya*. A cura de J. Iborra. València: Editorial Afers, 2009.
- (*València*): Rubio Vela, A. *Epistolari de la València Medieval (II)*. València/Barcelona: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana/Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1988.
- (Vila, *Amor*): Vila, C. *Amor al Rey y a la Pàtria: vinguda de Pere Juan Barceló dit Carrasclat, en Reus: 1713-1749*. Reus: Asociación de Estudios Reusenses, 1954.

Obres citades

- Alcover, A. M. & F. de B. Moll. *Diccionari Català-Valencià-Balear*. Palma de Mallorca: Editorial Moll, 1930-1962. 10 vols. [Recurs electrònic en línia: <http://dcvb.iecat.net/>].
- Badia i Margarit, A. M. *Gramàtica catalana*. Madrid: Gredos, 1962. Vol. 2.
- Ballot, J. P. *Gramàtica y apologia de la llengua catalana*. Barcelona: Joan Francisco Piferrer, 1815.
- Baños, J. M. “Causal clauses.” En P. Baldi & P. Cuzzolin ed. *New Perspectives on the*

- Historical Latin Syntax*. New York/Amsterdam: Mouton de Gruyter, 2011. Vol. 4, 195-234.
- . *Las oraciones causales en latín: su evolución diacrónica*. Madrid: Escolar y Mayo, 2014.
- Bassols de Climent, M. *Sintaxis latina*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1956. Vol. 2.
- Batlloori, M. & A. Suñer. “Los nexos causales y finales en el *Curial e Güelfa*. Descripción de una sincronía histórica.” En A. Ferrando ed. *Estudis lingüístics i culturals sobre Curial e Güelfa*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 2012. 481-514.
- Bofarull, A. de. *Estudios, sistema gramatical y crestomatia de la lengua catalana*. Barcelona: Librería El Plus Ultra de Luis Tasso, 1864.
- Casanova, E. “L’evolució de la construcció *ço que > lo que*, i d’altres amb *lo*: Factors i conseqüències.” En C. D. Pusch ed. *Katalanisch in Geschichte und Gegenwart*. Tübingen: Satauffenburg Verlag, 2001. 39-64.
- CICA = J. Torruella, dir. *Corpus Informatitzat del Català Antic* [Recurs electrònic en línia: <http://www.cica.cat/>].
- CIGCMod = IVITRA. *Corpus Informatitzat de la Gramàtica del Català Modern*.
- Colón, G. *El lèxic català dins la Romània*. València: Universitat de València, 1993.
- Coromines, J. *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, amb la col·laboració de J. Gulsoy & M. Cahner. Barcelona: Curial, 1980-2001. 10 vols.
- CTILC = Institut d’Estudis Catalans. *Corpus Textual Informatitzat de la Llengua Catalana* [Recurs electrònic en línia: <https://ctilc.iec.cat/>].
- Cuenca, M. J. *L’oració composta (II): la subordinació*. València: Publicacions de la Universitat de València, 1991.
- . “Conjunciones de origen participial en español y en catalán.” En Ignacio Arroyo ed. *La expresión de la causa en español*. Madrid: Visor Libros, 2017. 161-198.
- Domènech, J. *Elementos de gramática castellana-catalana*. Barcelona: Viuda e hijos de Brusi, 1829.
- Ducrot, O. “*Puisque*: Essai de description polyphonique.” *Revue Romane* 24 (1983): 166-185.
- Elvira, J. “La catáfora paratáctica: ¿Residuos de oralidad en la lengua antigua?” *Pandora: revue d’études hispaniques* 2 (2002): 67-78.
- Ferrando, A. & M. Nicolàs. *Història de la llengua catalana*. Barcelona: Editorial UOC, 2011.
- Galán Rodríguez, C. “La subordinación causal y final.” En I. Bosque & V. Demonte Demonte dirs. *Gramática descriptiva de la lengua española*. Madrid: Espasa, 1999. Vol. 3, 3597-3642.
- García, S. *Las expresiones causales y finales*. Madrid: Arco Libros, 1996.
- Geis, M. & A. Zwicky. “On invited inferences.” *Linguistic Inquiry* 2 (1971): 561-566.
- Goethals, P. *Las conjunciones causales explicativas en castellano. Un estudio semiótico-lingüístico*. Lovaina: Peeters, 2002.
- . “A multi-layered approach to speech events. The case of Spanish justificational conjunctions.” *Journal of Pragmatics* 42 (2010): 2204-2218.
- Grandia, M. *Gramàtica etimològica catalana*. Barcelona: Llibreria Salesiana, 1901
- IEC = Institut d’Estudis Catalans. *Gramàtica de la llengua catalana*. Barcelona: Institut d’Estudis Catalans, 2016.
- Iglesias, S. “Oralidad y escritura en la Edad Media: observaciones sobre la historia de ‘ca’ y ‘que’.” *Oralia* 3 (2000a): 277-296.
- . “La evolución histórica de *pues* como marcador discursivo hasta el siglo XV.”

- Boletín de la Real Academia Española* 80 (2000b): 209- 307.
- Kortmann, B. “Adverbial subordinators in the languages of Europe.” En J. van der Auwera ed. *Adverbial Constructions in the Languages of Europe*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter, 1998. 457-561.
- . *A typology and history of adverbial subordinators based on European languages*. Berlin: Mouton de Gruyter, 1997.
- Levinson, S. “Three levels of meaning.” En F. R. Palmer ed. *Grammar and meaning: Essays in honor of Sir John Lyons*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995. 90-115.
- Martí i Mestre, J. *El Libre de antiquitats de la seu de València*. València/Barcelona: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, Publicacions de l’Abadia de Montserrat, 1994. Vol. 2.
- Moreno Cabrera, J. C. “Tipología de la catáfora paratáctica: entre la sintaxis del discurso y la sintaxis de la oración.” *Estudios de Lingüística* 3 (1985-1986): 165-192.
- Par, A. *Sintaxi catalana segons los escrits en prosa de Bernat Metge (1398)*. Halle: Max Niemeyer, 1923.
- Pérez Saldanya, M. *Els sistemes modals d’indicatiu i de subjuntiu*. Barcelona: Institut de Filologia Valenciana/Publicacions de l’Abadia de Montserrat, 1988.
- . “Oraciones causales.” En C. Company Company dir. *Sintaxis històrica de la lengua espanyola. Tercera parte: Preposiciones, adverbios y conjunciones. Relaciones interoracionales*. Ciudad de México: Universidad Autónoma de México/Fondo de Cultura Económica, 2014. Vol. 3, 3447-3609.
- . “Les construccions causals en català: Classes i nexes que les introdueixen.” *Els Marges* 105 (2015): 10-38.
- Pérez Saldanya, M. & J. I. Hualde. “Causal conjunctions of temporal origin in Spanish and Catalan: Diachronic and contrastive analysis.” *Studies in Hispanic and Lusophone Linguistics* 10 (2017): 319-348.
- Pérez Saldanya, M. & A. Pineda. “Les oracions causals i finals. En J. Martines & M. Pérez Saldanya eds. *Gramàtica del català antic*, en premsa.
- Ridruejo Alonso, E. “Como + subjuntivo con sentido causal.” En H. Geckeler, B. Schlieben-Lange, J. Trabant & H. Weydt eds. *Logos Semantikos. Studia linguistica in Honorem E. Coseriu*. Madrid/Tubinga: Gredos, 1981. 315-326.
- Santos Río, L. “Reflexiones sobre la expresión de la causa en español.” *Studia Philologica Salmanticensia* 6 (1982): 231-277.
- Sweetser, E. *From etymology to pragmatics: Metaphorical and cultural aspects of semantic structure*. Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
- Traugott, E. C. & E. König. “The semantics-pragmatics of grammaticalization revisited.” En E. C. Traugott & B. Heine eds. *Approaches to grammaticalization*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 1991. Vol. 1, 189-218.
- Traugott, E. C. & R. B. Dasher. *Regularity in semantic change*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
- Viana, A. & J. Suñils. “Les construccions causals y les finals.” En J. Solà, M. Rosa Lloret, J. Mascaró & M. Pérez Saldanya ed. *Gramàtica del català contemporani*. Barcelona: Empúries, 2002. Vol. 3, 2937-2975.
- Zufferey, S. “«Car, parce que, puisque» revisited: Three empirical studies on French causal connectives.” *Journal of Pragmatics* 44 (2012): 138-153.